

محورهای عمده

در رویکرد برنامه‌ی درسی استان شناسی

قسمت دوم

برنامه‌ریزی درسی
نگاهی به راهنمای برنامه‌ی درسی استان شناسی

کوروش امیری نیا
کارشناس گروه درسی جغرافیای
دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی

اشاره

در جهت اشاعه‌ی برنامه‌های درسی جغرافیه، در شماره‌ی قبل مجله، قسمت اول راهنمای برنامه‌ی درسی استان شناسی از نظر خوانندگان ارجمند گذشت. در این شماره، قسمت دوم را که به مباحثی چون تربیت دینی و عقیدتی، هویت ملی، شناخت محیط محلی و غیره است، مطالعه می‌کنید.

۱. تقویت فرهنگ ایران و اسلام

«فرهنگ» در لغت به معنای شیوه‌ی زندگی است و به جنبه‌های معنوی یک تمدن اشاره دارد. عناصر فرهنگ، شامل زبان، دین، آداب و رسوم و سنت‌های اجتماعی، باورها، نوع معیشت و هنر یک ملت است. فرهنگ مردم ایران متأثر از گذشته‌ی مردم ایران، دین مبین اسلام، نوع معیشت، عوامل جغرافیایی، و مبادلات فرهنگی با دیگر کشورهای جهان است. رسالت مدارس امروز حفظ، تداوم و توسعه‌ی این فرهنگ است. هر یک از برنامه‌های درسی به نسبت سهم خود لازم است که به معرفی فرهنگ ایران و اسلام تلاش کنند.

۲. تقویت تربیت دینی و عقلانی

«تربیت دینی» در لغت به معنای پرورش دادن فرد در جهت ربوبیت است. به عبارت دیگر، تغییر دادن فرد در جهت عالی‌ترین مقصد هستی، یعنی خداوند متعال. در هیچ‌یک از فرهنگ‌ها و فلسفه‌های تربیتی رایج غربی چنین معنایی برای تربیت دیده نشده است. در زبان لاتین، تربیت معادل با لغت «Education» و به این معناست: «بیرون ریختن آن چه که در درون فرد

نهفته». تربیت در اصل به معنای فرایندی است که قوا و استعداد‌های نهفته‌ی فرد را شکوفا و بارور می‌سازد.

براساس جهان‌بینی اسلامی، حقیقت وجودی انسان چیزی جز روح نیست و روح نیز به‌طور فطری گرایش به این دارد که خود را به آفریدگار خود یعنی خداوند شبیه‌سازی کند [ان الله خلق آدم علی صورته] به‌ناچار فرایند آموزش باید فرد را در جهت شکوفایی قوای فکری (رشد تفکر استدلالی، تفکر خلاق و تفکر نقاد)، رشد شخصیت فردی، تعالی اخلاقی و امور معنوی سوق دهد. محتوای درسی براساس این رویکرد نه یک هدف، بلکه وسیله‌ای برای رسیدن به این اهداف محسوب می‌شود و هر برنامه‌ی درسی نیز باید به سهم خود وسیله‌ی نیل به این اهداف را فراهم آورد.

بدین لحاظ، برنامه‌ی درس استان شناسی در تقویت، تعمیق، تعمیم و بسط اهداف متعالی فرهنگی و تربیتی اسلام می‌کوشد که برگرفته از عقل، قرآن، سنت، آموزه‌های اهل بیت(ع)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و رهنمودهای امام راحل(ره)، مقام معظم رهبری، فرهنگ ایران و نظرات مربیان تربیتی است. توجه به نیازهای حال و آینده همراه با بهره‌گیری از تجربه‌های ملی و جهانی، در همه‌ی برنامه‌های درسی و برنامه‌ریزی‌ها، تولید مواد آموزشی و سایر عناصر برنامه‌ی درسی نیز مورد تأکید است.

۳. تعمیق هویت ملی

مردم هر سرزمین دارای هویت مخصوص به خود هستند. این هویت متأثر از عوامل تاریخی (تاریخ محلی و تاریخ ملی) مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی است. اجزای این هویت در ارتباط با مسائل منطقه‌ای از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. در عین حال، هویت‌های بومی با هم‌جوشی، زمینه‌ی هم‌بستگی فرهنگی و سیاسی را در کشور ایجاد می‌کنند. در این برنامه، دانش‌آموزان با رابطه‌ی هویت ملی و ارتباط تنگاتنگ آن با عوامل منطقه‌ای آشنا می‌شوند.

۴. توجه به موضوعات علمی

در این رویکرد، برنامه‌ی درسی با توجه به مفاهیم اساسی در حوزه‌های علمی سازمان‌دهی می‌شود. با در نظر گرفتن ماهیت درس استان‌شناسی، دیسیپلین‌ها یا رشته‌های علمی عبارت خواهند بود از: تاریخ، جغرافیا، فرهنگ، ادبیات، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و علوم سیاسی و اقتصادی. مفاهیم برگرفته از این علوم با توجه به موضوعات درسی که گستره‌ای نسبتاً وسیع دارد، به‌ناچار به شیوه‌ای کم‌وبیش درهم‌تنیده سازمان‌دهی می‌شود.

۵. توجه به مسائل اجتماعی

این رویکرد بر طرح مسائل اجتماعی، محیطی و فرهنگی و انتقال ارزش‌ها، سنت‌ها، اخلاق، و نقش مدرسه در رفع نابسامانی‌های اجتماعی تأکید دارد. از آن‌جا که مسائل اجتماعی، محیطی و فرهنگی از مکانی به مکان دیگر متفاوت است، برنامه‌ی درسی استان‌شناسی با طرح مسائل استانی، دانش‌آموزان را با چالش‌های فکری در برخورد عاقلانه با مسائل اجتماعی، تاریخی، جغرافیایی، فرهنگی و اقتصادی همراه می‌کند.

۶. توجه به علاقه‌ها و نیازهای دانش‌آموزان

نقطه‌ی تمرکز در این رویکرد، توجه به علاقه‌ها و نیازهای دانش‌آموزان است. دانش‌آموزان با طرح سؤالات و مسائل مختلف در کلاس، علاقه‌ها و نیازهای خود را بروز می‌دهند. معلم با توجه به علاقه‌های دانش‌آموزان و تعیین موضوعات پژوهشی، می‌تواند آنان را به مطالعه در این مورد به شیوه‌ی فردی و گروهی ترغیب کند.

۷. شناخت محیط محلی

محل و مکان زندگی دربرگیرنده‌ی کوچک‌ترین محدوده‌هایی است که روابط اجتماعی در آن‌ها شکل می‌گیرد. در این راستا، شهر فضایی است که از مجموعه‌ی متنوعی از پیوندها یا شبکه‌های ارتباطی که در مقیاس‌ها و فواصل گوناگون در جریان هستند، تشکیل شده است. آموزش استان‌شناسی در ابتدا با طرح سؤالاتی در مورد محل زندگی دانش‌آموزان شروع می‌شود. سپس به سایر مناطق استان گسترش می‌یابد. این رویکرد به مطالعه‌ی تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی زادگاه دانش‌آموزان اشاره دارد. معلمان از طریق انتخاب موضوع می‌توانند دانش‌آموزان را به تحقیق در این زمینه ترغیب کنند. در آموزش درس استان‌شناسی، اولویت نخست توجه به مسائل محلی (محیط نزدیک) و در درجه‌ی بعد استان است (محیط دورتر). تجزیه و تحلیل این پیوندها از جمله اهداف این رویکرد محسوب می‌شوند.

۸. شناخت نواحی جغرافیایی ایران به لحاظ وحدت محیطی، معیشتی و فرهنگی

ناحیه، یک محدوده‌ی جغرافیایی است که با ویژگی‌های طبیعی و انسانی متجانس از سایر قلمروها مجزا می‌شود. شهرها در قلمرو ناحیه‌ی خاصی قرار دارند. مطالعه‌ی ناحیه به درک بهتر عوامل مؤثر بر ویژگی‌های مکانی و تاریخی کمک می‌کند. ایران کشوری پهناور و متشکل از اقوام گوناگون است. هر بخش از ایران در ادوار تاریخی متفاوت به‌صورت یک هسته‌ی سیاسی و فرهنگی برای کل کشور عمل کرده است. هر زمان که بخشی از کشور از نظر سیاسی دچار ایستایی شده است، سایر مناطق فعال شده‌اند. در تاریخ ایران، زمانی زابلستان، دوره‌ی فارس، و وقتی دیگر خراسان، گیلان و مازندران، اصفهان و یا آذربایجان و اینک هم تهران به‌صورت یک هسته‌ی سیاسی و راه‌ی‌بخش عمل کرده است. در این مواقع، بهترین‌های کشور غالباً در مرکز متمرکز شده و به کل کشور خدمت کرده‌اند. هر ناحیه و استان از ایران تاریخ، جغرافیا و فرهنگ خاص خود را دارد. تاریخ ناحیه‌ی، معمولاً فراتر از تاریخ استانی است. نواحی تاریخی ایران، رخدادها، قهرمانان، شخصیت‌ها، اندیشمندان و ادیبان خاص خود را دارد که در راه اعتلای کشور و غنی‌سازی فرهنگ و تمدن آن تلاش کرده‌اند. مطالعه‌ی تاریخ و جغرافیای

محلی به‌روشن شدن تصویر بزرگ‌تری از ایران، یعنی جغرافیا و تاریخ ملی ما، کمک خواهد کرد.

در طول سی ساله‌ی اخیر، انقلاب اسلامی ایران و نظام مقدس جمهوری اسلامی خدمات ارزشمندی را به مناطق گوناگون ایران ارائه داده است. این خدمات صورت‌های متفاوتی داشته‌اند. آشنایی با این دستاوردها می‌تواند به تقویت رابطه‌ی مردم، دولت و نظام برخاسته از آرمان‌های مردم کمک کرده و رسوب قدیمی «گسست دولت-ملت» را بزداید.

دانش‌آموزان به مطالعه‌ی جغرافیا و تاریخ ملی و ناحیه‌ای، و میراث فرهنگی موجود در مکان زندگی خود و مسائل آن علاقه‌مند هستند. آثار موجود در محل، اعم از طبیعی و انسانی، عاملی برانگیزنده در مطالعه‌ی جغرافیا و تاریخ محلی و ناحیه‌ای محسوب می‌شوند. دانش‌آموزان هر روز در تماس با میراث طبیعی و فرهنگی محل زندگی خود هستند. آن‌ها هر روز مطالبی را درباره‌ی آن‌ها می‌شنوند، می‌خوانند، می‌بینند و علاقه‌مندند که اطلاعات خود را در مورد آن‌ها تکمیل کنند. غفلت از این منافع چیزی جز فراموش کردن سرزمین نیاکان، تاریخ گذشته و از دست دادن هویت ملی (اسلامی- ایرانی) نیست.

شناخت تاریخ، جغرافیای محلی و فرهنگ بومی می‌تواند مبنایی برای شناخت بهتر تاریخ و جغرافیای ملی کشور فراهم کند. در مطالعه‌ی جغرافیا، تاریخ و فرهنگ ناحیه‌ای و ملی، شکل‌گیری نخستین مراکز تمدنی، پیدایش نخستین شهرها، نقش عوامل جغرافیایی در پیدایش این مراکز، سیمای طبیعی و انسانی ناحیه، تحولات تاریخی ناحیه، چگونگی ورود اسلام به منطقه، میراث فرهنگی و معنوی، رشادت‌های مردم در حفظ ایران و اسلام، باورها، نگرش‌ها، ارزش‌ها و آداب و رسوم، جشن‌ها و سنت‌های اسلامی، امکانات منطقه، مسائل، چالش‌ها، فرصت‌ها و تلاش‌هایی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران در جهت بهبود زندگی مردم صورت گرفته است، مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد.

با توجه به ماهیت برنامه‌ی درسی استان‌شناسی که به‌دنبال پاسخ‌گویی به نیاز دانش‌آموزان و جامعه، و مطالعه‌ی استان از منظر دیسیپلین‌های متفاوت (جغرافیا، تاریخ و علوم اجتماعی، شیوه‌ی معیشت، مردم‌شناسی و توجه به مسائل اجتماعی و فرهنگی) است، رویکردهای خاص برنامه‌ی درسی، به‌ناچار تلفیقی از رویکردهای موضوع‌محوری، جامعه‌محوری، دانش‌آموز‌محوری و حفظ توازن و تعادل بین این رویکردهاست. از سوی دیگر، با توجه به موضوعات مطرح در استان‌شناسی، نحوه‌ی سازمان‌دهی موضوعات حرکت از موضوعات محلی به موضوعات ناحیه‌ای خواهد بود.

